Kovida Shloka #4 - Raghuvamsham Sarga 2 - Shloka 10

Links to the lecture and the class notes

1. Link to YouTube lecture on this shloka by Smt. Vidhya
   - https://youtu.be/NKXSVsA0kK4?t=1301
2. Link to the YouTube playlist for Smt. Vidhya Ramesh's classes on the shlokas present in Kovida
   - https://www.youtube.com/playlist?list=PLTWf5ZhGT361XPs_ZVFu6docp_PVxfRbF
3. Link to the YouTube playlist for Smt. Vidhya Ramesh's classes on all shlokas in Sarga 2 - https://www.youtube.com/playlist?list=PLTWf5ZhGT362dCx4-a-wqb7f7B-Fj1SKU
4. Link to the notes from Smt. Vidhya Ramesh's classes on all shlokas in Sarga 2
   - https://nivedita2015.wordpress.com/sanskrit-sessions/video-kalidasas-raghuvamsham-second-sarga-vidhya-ramesh/

Class notes for this shloka

10. श्लोकः

मूलपाठः

मरुत्प्रयुक्ताश्च मरुत्सखाभं तमर्च्यमारादभिवर्तमानं ।
अवाकिरन्बाललताः प्रसूनैराचारलाजैरिव पौरकन्याः ।। २.१० ।।

पदच्छेदः

मरुत्प्रयुक्ताः, च, मरुत्सखाभम्, तम्, अर्च्यम्, आरात्, अभिवर्तमानम्, अवाकिरन्, बाललताः, प्रसूनैः, आचारलाजैः, इव, पौरकन्याः

अन्वयार्थः

- मरुत्प्रयुक्ताः = वायुना प्रेरिताः
- बाललताः = वल्लर्यः
- आरात् = समीपे
- अभिवर्तमानम् = विद्यमानम् (उपागच्छन्तम्)
- अर्च्यम् = पूज्यम्
- तम् = दिलीपम्
- प्रसूनैः = पुष्पैः
- मरुत्सखाभम् = अग्नेः (वायुसखस्य) इव यस्य कान्तिः (आभा) मरुत्सखाभः, तम्
- अवाकिरन्= तस्य उपरि निक्षिप्तवत्यः

- आचारलाजैः इव= आचारार्थैः लाजैः इव

अन्वयः

आरात् अभिवर्तमानं मरुत्सखाभम् अर्च्यं तं मरुत्प्रयुक्ताः बाललताः प्रसूनैः पौरकन्याः आचारलाजैः इव अवाकिरन् |

आकाङ्क्षा

- अवाकिरन्
    - काः अवाकिरन् ? बाललताः
        - कीदृशाः बाललताः? मरुत्प्रयुक्ताः
    - कम् अवाकिरन्? तम्
        - कीदृशं तम्? मरुत्सखाभम्
            - पुनः कीदृशं तम्? अर्च्यम्
            - पुनः कीदृशं तम् ? अभिवर्तमानम्
                - कुत्र अभिवर्तमानम् ? आरात्
            - कैः अवाकिरन्? प्रसूनैः
            - कथमिव अवाकिरन्? पौरकन्याः आचारलाजैः इव

तात्पर्यम्

राजवीथ्या गच्छन्तं राजानं लाजवर्षणद्वारा पौरकन्याः उपचरन्ति, एषः सम्प्रदायः । तथैव अग्निसदृशं तेजस्विनं दिलीपराजम् उपचरितुकामः अग्निसखः वायुः वनस्थाः बाललताः सम्प्रेर्य तस्योपरि पुष्पवर्षणम् अकारयत् । सखा आगतं सखायम् उपचरति इति भावः।

पदविवरणम्

- मरुत्प्रयुक्ताः=मरुता प्रयुक्ताः
- बाललताः = बालाः लताः
- आरात् = '**आराद्दू**रसमीपयोः' इत्यमरः
- अभिवर्तमानम् =उपागच्छन्तम्
- अर्च्यम् = अर्चितुं योग्यम्
- मरुत्सखाभम्

    - मरुत्सखः (अग्निः) = मरुतः सखा | "राजाहस्सखिभ्यष्टच् ५/४/९१" इत्यनेन सूत्रेण इकारान्तः पुं. सखि शब्दः | प्र.वि. सखा, सखायौ, सखायः | समासान्ते टच् / 'अ' प्रत्ययं प्राप्नोति । समस्तं पदं 'राम' शब्दवत् भवति ।
    - मरुत्सखाभम् = मरुत्सखस्य आभाइव आभायस्य सः मरुत्सखाभः, तम्
- पौरकन्याः
    - पौराः = पुरे भवाः
    - पौरकन्याः=पौराः च ताः कन्याः
- अवाकिरन्= अव+ कृ "कृ विक्षेपे", प.प., लङ्., प्र.पु., ब.व.
    - लट्लकारे - किरति, किरतः, किरन्ति ।
    - लङ्लकारे - अकिरत् अकिरताम् अकिरन् ।
- आचारलाजैः = आचारार्थाः लाजाः, तैः | उत्तरपदलोपः समासः |

अलङ्कारः

- उपमा

छन्दः

- वृत्तम् - उपजातिः । इन्द्रवज्रा उपेन्द्रवज्रा च इति वृत्तद्वयमपि त्रिष्टुब्भेदान्तर्भूतम् । विस्तरेण ज्ञातुं प्रथमश्लोकं वा अत्र वा https://niveditawordpress.com/chandas-2/#upajaatih पश्यतु ।

Word-Meaning

- बाललताः=The tender creepers
    - मरुत्प्रयुक्ताः = those that were prompted by the winds
- अवाकिरन्=sprinkled
    - अर्च्यं तम् = him, the worshipful one,
        - अभिवर्तमानम् = one who was approaching
            - आरात्= at a close distance
        - मरुत्सखाभम् = one whose splendour is similar to that of Agni, the friend of Vayu
    - प्रसूनैः = with flowers
- पौरकन्याः आचारलाजैः इव = similar to (इव) how the city's (पौर) young ladies (कन्या) do, with customary (आचार) rice (लाज), to welcome the king.